

Opgave 1 Religieuze ervaring

Ruim een eeuw geleden schreef de Amerikaanse filosoof William James het boek 'Vormen van religieuze ervaring. Een onderzoek naar het wezen van de mens'. In dat boek stelt hij dat de religieuze ervaring het belangrijkste thema zou moeten zijn bij het bestuderen van religie.

Maar wat is eigenlijk een religieuze ervaring? James zelf hanteert een ruime invulling van het begrip: onder religieuze ervaringen schaaft hij ook ervaringen onder invloed van drugs. Over zijn eigen experiment met lachgas schrijft hij: "Bij mij, net als bij alle anderen met wie ik heb gesproken, is de kern van de ervaring het enorm opwindende gevoel van een intense, metafysische verlichting. De waarheid opent zich in steeds diepere lagen met een bijna oogverblindende overtuigingskracht."

De vraag naar de religieuze ervaring zou ook ten aanzien van religie in het algemeen kunnen worden gesteld. Want wat is eigenlijk religie? Om te weten wat een religieuze ervaring is, zul je eerst moeten vaststellen wat religie is. Maar het definiëren van 'religie' is niet zonder problemen.

- 5p 1 Geef een bruikbare definitie van 'religie' en leg met behulp van deze definitie uit welke drie problemen zich kunnen voordoen bij het definiëren van religie. Leg tevens uit dat dit definiëren van het begrip religie kan leiden tot essentialisme.

Ook in onze tijd, ruim honderd jaar na James, wordt nog volop onderzoek gedaan naar de religieuze ervaring, zoals bijvoorbeeld in de medische- en in de hersenwetenschap. Sommigen beweren naar aanleiding van wetenschappelijk onderzoek dat de religieuze ervaring in zijn geheel is terug te voeren op een aangeboren eigenschap veroorzaakt door een 'god-gen' en te lokaliseren is in de hersenen in een zogenaamde 'reli-kwab'. De religieuze ervaring wordt bovendien al snel beschouwd als een psychiatrische aandoening waartegen medicijnen en therapie in het geweer zouden kunnen worden gebracht. De Nederlandse huisarts, theoloog en columnist Wim Beurskens verzet zich tegen een dergelijke interpretatie van religieuze ervaring:

tekst 1

Op religieuze mensen zijn vaak psychiatrische etiketten geplakt. (...) Niet dat deze mensen niet psychiatrisch te bezien zouden zijn, maar het (etiketten plakken) zegt meer over de dokter dan over de patiënt. Om dat te zien hoef je geen eigentijds filosoof te zijn. De moderne psychiatrie, als wetenschap, is meer een thermometer, gestoken in het deeg van de tijd, dan dat zij echt iets zegt over haar klanten. Mensen met religieuze ervaringen zijn niet gek.

Deze ervaringen berusten op een werkelijkheid, die buiten het bereik van de wetenschap ligt, en de psychiater kan ze niet helpen.

bron: Wim Beurskens, Mijmeringen onder een olijfbom, 2007

- 2p 2 Leg met behulp van tekst 1 uit dat wetenschap vanuit een kentheoretisch perspectief lijnrecht tegenover religie lijkt te staan.

Ook door de Weense filosoof Ludwig Wittgenstein werden religie en religieuze ervaring als iets irrationeels opgevat dat niets te zoeken heeft op wetenschappelijk vlak. Hij verzette zich tegen elke poging om het geloof rationeel te analyseren en bestempelde religie als een onderwerp waar je überhaupt niet zinvol over kunt spreken (en waar ook filosofen dus maar beter over kunnen zwijgen).

Dat betekende overigens niet dat het geloof voor hem onbelangrijk was, integendeel. Juist hetgeen waarover wij naar zijn idee moeten zwijgen, is datgene wat er in het leven werkelijk toe doet.

Bovendien schreef Wittgenstein wel degelijk over religieuze ervaring. In een dagboekfragment van 13 januari 1922 (dat in 2004 voor het eerst werd uitgegeven) doet hij verslag van een droom. In deze droom is hij verheugd dat hij door zijn zus geprezen wordt om zijn spiritualiteit en zijn grootsheid van geest.

tekst 2

Daarna werd ik wakker en schaamde me voor mijn ijdelheid en laagheid, en in een soort berouw (...) sloeg ik een kruis. Ik voelde dat ik om dat te doen in bed op zijn minst recht op moest zitten of moest knielen, maar daarvoor was ik te lui en ik sloeg het kruis in halfopgerichte houding en ging weer liggen. Maar toen voelde ik dat ik nu moest opstaan, dat God dat van mij eiste. Dat ging zo in zijn werk: ik ervoer opeens mijn volkomen nietigheid en ik besepte dat God van mij kon eisen wat hij wilde, met de conditie namelijk dat mijn leven zinloos zou worden als ik niet gehoorzaamde. Ik dacht meteen of ik niet kon uitleggen dat dit alles een illusie en geen bevel van God was. Maar het was me duidelijk dat ik dan alle religie in mij voor een illusie moest verklaren. Dat ik dan de zin van het leven moest verloochenen. Na enig tegenstribbelen volgde ik het bevel op, deed het licht aan en stond op. Met een vreselijke gewaarwording stond ik in de kamer. Ik liep naar de spiegel en zag mezelf daarin, en mijn spiegelbeeld keek me zo ijzingwekkend aan dat ik mijn handen voor mijn gezicht sloeg. Ik voelde dat ik volledig verpletterd en in Gods hand was, en dat hij op elk moment met mij kon doen wat hij wilde. Ik voelde dat God mij te allen tijde ertoe kon dwingen ogenblikkelijk mijn laagheden te bekennen. Dat hij mij op elk moment kon dwingen het vreselijkste op me te nemen en dat ik niet bereid was het vreselijkste op me te nemen. Dat ik niet bereid ben om nu van vriendschap en al het aardse geluk afstand te doen. Zal ik daar ooit toe bereid zijn?! Ik had geen toestemming om mijn bed weer op te zoeken, maar was bevreesd voor verdere bevelen en ging als een slechte soldaat, als een deserteur, tegen het bevel in en vervuld van vreselijke angst in bed liggen. (...)

bron: Wittgenstein, Licht en schaduw. Een droom en een brief over religie, 2007

- 2p 3 Geef aan de hand van tekst 2 aan waarom je religie vanuit ervarings- en zingevingsvragen kunt analyseren.

Wittgenstein was een belangrijke inspiratiebron voor de filosofen van de Wiener Kreis. Deze logisch positivisten konden zich prima vinden in Wittgensteins aanzet tot het verificatieprincipe. Zij wezen metafysische en religieuze uitspraken dan ook van de hand en geloofden dat de wetenschappelijke rede de enige vorm van legitieme kennis levert. In tegenstelling tot Wittgenstein echter waren zij er van overtuigd dat datgene waarover we kunnen spreken alles is wat er in het leven toe doet.

Om die reden werd hen door een aantal 20e eeuwse filosofen 'sciëntisme' verweten. Zo namen Gadamer en de latere fenomenologen Merleau-Ponty en Heidegger niet de wetenschappelijke methode maar juist de menselijke ervaring als vertrekpunt van hun filosofisch onderzoek.

Hun kritiek op het sciëntisme baseerden zij op de overtuiging dat deze menselijke – al dan niet religieuze – ervaring onherleidbaar is.

- 4p **4** Wat houdt volgens de fenomenologen de 'onherleidbaarheid van menselijke ervaring' in?

Leg aan de hand van deze 'onherleidbaarheid van menselijke ervaring' uit hoe enerzijds Gadamer en anderzijds één van de latere fenomenologen – Heidegger óf Merleau Ponty – kritisch tegenover het sciëntisme staan.

Leg daarbij het begrip 'sciëntisme' uit.

Net als de logisch-positivisten leverde de pragmatist William James kritiek op metafysische uitspraken. En net als de fenomenologen legde James sterk de nadruk op de menselijke ervaring. Wil het leven leefbaar zijn dan moet de mens, volgens James, de vrijheid hebben om het te vormen alsof het een eigen kunstwerk is, met alle irrationele tegenstrijdigheden van dien. Hij eiste ruimte op voor de menselijke religieuze ervaring die zich onttrekt aan rationele bewijsvoering. Iemand's geloof, zo stelde James, wordt eenvoudig gerechtvaardigd door zijn of haar behoefte aan een geloof.

- 4p **5** Leg uit waarom metafysische uitspraken volgens het pragmatisme betekenisloos zijn en leg uit waarom metafysische uitspraken volgens het logisch-positivisme betekenisloos zijn.

Leg bovendien uit waarom morele uitspraken volgens het logisch-positivisme betekenisloos zijn en waarom morele uitspraken volgens het pragmatisme daarentegen betekenisvol zijn.

Het uitgangspunt van James dat religie als emotie, beleving of ervaring moet worden gezien, wordt gedeeld door de communitarist Charles Taylor.

Maar Taylor heeft ook kritiek op deze opvatting van James over religie.

Ten eerste vindt hij James te eenzijdig, omdat hij de innerlijke ervaring benadert vanuit een modern, protestants en romantisch oogpunt.

In zijn tweede punt van kritiek maakt Taylor gebruik van een argument van de eerder aangehaalde Wittgenstein.

- 3p **6** Wat is het tweede punt van kritiek van Taylor op James?

Leg uit hoe Taylor in zijn kritiek gebruik maakt van een argument van Wittgenstein.